

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó

Kummer Ferenc, a lakatosból lett bányamérnök

Kummer Ferencről a történettudomány eddig semmit, de még szűkebb szakmája, a bányászat is csak nagyon keveset tudott. A korabeli sajtó több helyen beszámol ugyan a Szovjetuniót megjárta bányamérnök kitüntetéseiről, a *Bányászati és Kohászati lapok*ban olvashatunk tanulmányairól, ám halálhíre is csak egy pár soros gázszjelentés volt a napilapok hasábjain.¹

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának iratai jócskán árnyalják ezt a képet. Ezek szerint Kummer Ferenc bányamérnök minden követ megmozgatott az 1952 és 1954 között letartóztatott bányaműszaki szakemberek ártatlanságának bizonyításáért, kiszabadításukért. Tényleges betekintést Kummer nem mindennapi élettörténetébe az egyik áldozat és későbbi barát, Dzsida László² által lejegyzett életrajz enged, amelyből kiderül, hogy egy egyébként mindvégig elvhű moszkovita kommunista politikai meggyőződése hogyan szorult háttérbe hivatása, mérnöki racionalitása mellett a kollégák/barátok elleni – már akkor is nyilvánvalóan – koncepciós eljárás megszüntetése érdekében.

Gyermekkor

Kummer Ferenc 1900. február 4-én született Bécsben, id. Kummer Ferenc és Tusztics Hedvig első gyermekeként. Édesapja eredeti foglalkozása kertész, majd az üveges, képkeretező és mázoló szakmák kitanulása után Bécsben telepedett le az 1890-es évek végén. Itt ismerte meg későbbi feleségét, aki egy étterem főszakácsaként dolgozott. Hamarosan közösen egy szatócsboltot nyitottak, de első gyermekük, Ferenc megszületése után három hónappal Szombathelyre költöztek. Az elkövetkező években még három gyermekük született: István (1902), akit 1920-ban behívtak katonának, valószínűleg a Magyar Királyi Honvédségbe, s aki 1922-ben Ausztriába költözött, majd elveszett a család szeme elől; Ilona (1905), aki háromévesen agyhártyagyulladásban következésképpen meghalt; valamint Rudolf (1908), aki az 1950-es évek végén nyomtalanul eltűnt.

A fiatal Kummer Ferenc 1906-ban kezdte meg elemi iskolai tanulmányait Szombathelyen, de mivel ekkor még csak németül beszélt, komoly nehézségei voltak. Az első év kudarca után egy másik, a Szent Márton utcai elemi iskolába került, ahol mind a négy osztályt kitűnő eredménnyel végezte el. 1911-ben a család az apa szülőfalujába, Kámonba³ költözött, ahol takarékpénztári kölcsön segítségével kétszobás lakást építhettek. Kummer itt kezdte meg a polgári iskolát, azonban csak három osztályt tudott befejezni. 1914-ben az első világháború kitörésével az iskolát hadikórházzá alakították át, és a tanítás a Szombathelyi Múzeumban folyt tovább. A negyedik évet azonban Kummer már nem járta végig, mert az egyre romló közellátás miatt a családnak pénzre volt szüksége, így szakmát kellett tanulnia. 1915. áprilisban apja a szombathelyi Pohl és Fia Gépgyárba adta szerszámlakatos tanulónak, ahol ekkor srapneleket⁴ gyártottak. Kummer visszaemlékezése szerint az üzem tulajdonosa, Pohl Sándor a „fegyelem érdekében” többször felpofozta az inasokat, amelyet 20 korona bánatpénzzel simított el. Egy ilyen „avató pofon” egyszer Kummert is megtalálta, aki azonban felkapott egy srapnelt, és úgy hátba vágta a gyár tulajdonosát, hogy az összeesett. Többé nem nyúlt hozzá senki.

1916 elején áthelyezték a gyár öntödéjébe, ahol a formálógépek javítását végezte. Az üzem vezetőivel azonban meglehetősen rossz volt a viszonya, így hamar megtalálta a munkásmozgalom. 1916 nyarán általános sztrájk robbant ki, és a tanoncokkal csoportot szerveztek, megalapozva ezzel a szombathelyi szocialista ifjómunkás mozgalmat. Politikai tapasztalatok híján Kummer a Magyarországi Szociáldemokrata Párt szombathelyi szervezetéhez fordult segítségért. A helyi csoport azonban visszautasította, ráadásul a város katonai parancsnoka a tanoncokkal és több, a gyárban már régebben dolgozó orosz hadifogollyal együtt börtönbe záratta. A sztrájk letörése után – néhány besorozott munkást kivéve – szinte mindenki visszatérhetett a gyárba.

Tanácsköztársaság és illegalitás

1918. október végén, az őszirózsás forradalom kitörésekor a szombathelyi ifjómunkás csoport is bekapcsolódott az eseményekbe: a város pályaudvarának katonai helyőrségétől fegyvereket zsákmányoltak, bár azok használatára végül nem került sor. Kummer 1918 végén tagja lett az akkor megalakult Kommunisták Magyarországi Pártja vasmegyei csoportjának, 1919 áprilisában pedig a Kommunista Ifjómunkások Magyarországi Szövetsége (KIMSZ) Vas megyei Bizottságának titkára lett.

Miután a román csapatok elérték a Tisza vonalát, a Vas megyei KIMSZ-csoport tagjai is jelentkeztek, eleget téve a kormány felhívásának, a Vörös Hadseregbe szolgálattételre: Kummer ekkor Győrbe került és futárszolgálatot vállalt. Éppen Budapesten járt, amikor 1919. június 24-én kirobbant a Tanácsköztársaság ellen szervezett legnagyobb puccskísérlet. A Ludovika Akadémiáról indított kommunistaellenes akciót már hetek óta szervezték a tanári kar egyes tisztjei, bízva Budapest katonai parancsnokának, a volt szociáldemokrata Haubrich József hadügyi népbiztosnak a támogatásában is. Lemberkovics Jenő m. kir. honvédszázados⁵ június 24-én délután, 254 növendék élén indította meg a felkelést, egy osztaggal elfoglalva a Ludovika épületét, másik osztaggal pedig a József-telefonközpontot. Kummer itt kapcsolódott be az eseményekbe: a központ visszafoglalása elleni harc során kiszorították a ludovikásokat az épületből. Mint ismeretes, nemcsak szárazföldön, hanem a Dunán állomásozó három monitor is bekapcsolódott a felkelésbe, és lövést adtak le a Hungária Szállóra, a Tanácsköztársaság politikai vezetőinek budapesti székhelyére. A felkelők azonban rosszul ítélték meg Haubrich hadügyi népbiztos szándékait, és hamarosan szembesültek azzal, hogy akitől a segítséget vártak, az másnap maga számolta fel a lázadást, megtámadva az Akadémiát.⁶

A Tanácsköztársaság bukását követően Kummer folyamatosan bujkálni kényszerült: Győrből Dombóvárra, majd a jugoszláv demarkációs vonalon átjutva Pécsre, onnan pedig másodmagával Eszékre menekült, ahol egy bodnárüzemben hordóabroncsokat szegecselt. Hamarosan azonban letartóztatták, és mint kommunista emigránst át akarták adni a magyar hatóságoknak. A kiadatás elkerülésében Pécs egyik magas beosztású tisztviselője, a szovjet hadsereg későbbi századosának, Steimetz Miklósnak apja, Steimetz István segítette, aki jó kapcsolatai révén elérte a szerbeknél, hogy Kummert – bécsi születésű lévén – utasítsák ki Ausztriába. Bécsben a Joint ausztriai szervezetét felkeresve jutott élelmiszerhez és ruhához, amelynek a zsebébe korábbi tulajdonosa két 10 dolláros bankjegyet felejtett. Ebből a pénzből

Kummer lakást vett ki magának, s innen, mint emigráns kommunista folytatta a pártmunkát Magyarország felé, felruházva a szükséges igazoló okmányokkal.

Az oktatást nem mástól, mint az akkor Bécsben működő Gerő – akkor még Singer – Ernőtől kapta: Kummer a fedőtörténet szerint a düsseldorfi Műszaki Főiskola második évfolyamának hallgatója volt, aki a nyári szünetben három hónapi gyakorlatra érkezett Budapestre, a Schlick–Nicholson Gép-, Waggon- és Hajógyárba. A gyár főmérnöke a szerszámműhelyben helyezte el, ahol a pártoktatásnak megfelelően megkezdte a kommunista sejtek szervezését az üzemben. Az utasítás szerint nem beszélt senkivel, csak dolgozott, és naponta a satupadján hagyta a *Pesti Napló* egy számát, amelyben a munkásságra vonatkozó híreket korábban aláhúzta.

Emigráció

A felsőbb kapcsolatai által sikeresnek ítélt nyári gyakorlat után Kummer visszatért az osztrák fővárosba, és újabb megbízást kapott a Bécsbe menekült korábbi népbiztossal, Hamburger Jenővel együtt. A Bécs–Pozsony vasútvonalat igénybe véve, Bergből kommunista röplapokat és egyéb irodalmat kellett átcsempészniük Budapestre, az akkor a csehszlovák emigrációban működő Vas Zoltánnal együtt. Kummer az Andics Erzsébet és Berei Andor vezette csoport letartóztatásáig dolgozott futárként Bécs és Budapest között, s ekkor ugyan elkerülte a bebörtönzést, ám hamis papírokkal nem sokáig tudott bujkálni. 1922 közepén Németországba menekült, de a letartóztatás veszélye egyre nagyobb lett, ezért hamarosan kiutazási engedélyt kért és kapott a Szovjetunióba.

1923. június 10-én érkezett Moszkvába, ahová az emigránsok és a rigai egyezmény⁷ által kicserélt további politikai foglyok is kerültek családjakkal együtt. Kummer azonnal munkát kért, így került a III. Internacionálé nevét viselő moszkvai mozdonyjavító gyárba. Mindeközben az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt [OK(b)P] Igazoló Bizottsága 1918-as dátummal átigazolta párttagságát, és kérvényére még abban az évben megkapta a szovjet állampolgárságot.

1924-ben az OK(b)P Központi Bizottsága Ukrajnába, Melitopolba, majd Molocsnába küldte, és egy propaganda-tanfolyam elvégzése után szeptemberben Mykolai-Polében, a helyi német mennonita⁸ közösség általános iskolájában lett politikai oktató. A községet kettészelő folyó bal partján a kuláknak minősített mennoniták laktak, szemben a túlparton élő szegényebb parasztokkal. A falu közösségének ügyeit intéző ún. Mennonita Fogyasztási Szövetkezet önállóságát a Járási Pártbizottság már korábban fel akarta számolni, s most ennek végrehajtását Kummer Ferencre bízták. Kummer a szövetkezet vezetőjét, egyben az iskola igazgatóját megzsarolva elérte, hogy nyílt gyűlésen javasolja egy új, Állami Fogyasztási Szövetkezet létrehozását, a vagyonok és közmunkák újbóli elosztását. Ezt megszavazták, így a mennonita közösségben már nem volt maradása.

Donyeci évek

1925-ben Sztalinóba (Donyeck),⁹ a Megyei Pártbizottság Agitációs és Propaganda Osztályára vezényelték német nyelvű instruktornak. Ekkor barátkozott össze az ukrán pártapparátusban

dolgozó Nyikita Szergejevics Hruscsovval. Itt ismerte meg Popova Annát is, akit 1926. január 14-én feleségül vett. Az év végén született meg első kislánya, de a szülőotthonban a dajka leejtette, és a baba olyan sérüléseket szenvedett, hogy 1928 elején elhunyt.¹⁰

Az első ötéves terv időszakában 1928/1929-től a Szovjetunióban súlyos szakmunkás- és mérnökhány jelentkezett, amelynek ellensúlyozására a kommunista párt hatékony toborzó és propagandatevékenységet indított, és határozatot adott ki megbízható kommunisták mérnökké képzésére. Ekkor Hruscsov javaslatára Kummert az elsők között küldték a Donyec-medencei Bányászati Főiskola Bányagépészeti Fakultására Sztalinóba, ahol 1931-ben szerzett bányagépész-mérnöki oklevelet. Elsőként az ukrain Kagyijevkában¹¹ kezdett el dolgozni, ahol a bányagépészetet irányította, s ebbéli feladatkörében felelős volt a frontfejtésben dolgozó minden gépért, azok üzembiztonságáért. Az irreális gazdasági követelmények végrehajtását követelő szovjet hatalmi gyanakvás és terror azonban jócskán megnehezítette a dolgát, amelyekkel később, az '50-es évek első felében Magyarországon is szembesülhetett. Hiába küzdött a hibás alkatrészekkel, az állandó vízbetörésekkel, a felsőbb műszaki vezetéstől nem kapott érdemi segítséget. Végül önálló hatáskörben, a balesetek elkerülése érdekében a frontfejtéseken leállította a munkát, amiért beidézték a politikai rendőrséghez, az OGPU-hoz. Itt elrendelték a munka azonnali folytatását, és Kummer ígéretet kapott az elvezesedett kábelek kicserélésére. Hamarosan azonban bekövetkezett a tragédia: egy réselő gépkezelő és annak segédje áramütés következtében életét vesztette. Kummer ellen gondatlanságból elkövetett emberölésért emelt vádat az ügyészség: hiába védekezett azzal, hogy többször jelezte a problémát, hogy korábban leállította a munkát, és azt a politikai rendőrség utasítására indította újra. Mindezeket sem az ügyész, sem a bíró nem vette figyelembe. Első fokon egy év kényszermunkára és havi bérének 25%-os levonására ítélték. Kummer fellebbezett, a másodfokú tárgyalásra nem idézték be, de távollétében felmentő ítéletet hoztak.

Az elkövetkező években a Donyec-medence több olyan bányájában is megfordult, amelyekre a szovjet lágerrendszer épült az 1940-es évektől: a már korábban is említett Kagyijevkában (Kadiivka), Brjankában (Bryanka), Makejevóban (Makiivka), Sztalinóban (Donyeck) és Gorlovkában (Horlivka). Német nyelvtudása a helyi pártvezetés számára ismert volt, s ez a tény több alkalommal is befolyásolta sorsát. A harmincas évek egymást követő terrorhullámainak egyik epizódja a Szovjetunióban munkát vállaló német mérnökök letartóztatása és bíróság elé állítása volt. A kémtevékenységgel vádolt szakemberek elleni vizsgálat nyelvi nehézségeinek kiküszöbölésére Kummert repülővel vitették Sztalinóba, ahol a területi NKVD-parancsnokság egyik helyiségében biztosítottak neki szobát. Elsőként a lefoglalt német nyelvű iratokat kellett lefordítania, majd a kihallgatásokon tolmácsolt éjjel-nappal. Az NKVD ezt követően többször kérte Kummer segítségét, és elkerülendő az állandó utazást, javasolták Sztalinóba való áthelyezését. Azonban időközben – minden indoklás nélkül – kizárták az SZKP-ból, így elutasították a felvételét a bányába, sőt, hat hónapon keresztül semmilyen munkát nem kapott.¹²

Kummer csak a pereket követő felülvizsgálatok után, 1940 áprilisától kapott ismét munkát a kagyijevkai körzet egyik legkisebb bányájában, mint gépesítési vezető. Itt a bányagépészeti folyamatok vízveszélynek voltak kitéve, ahol az elfulladás megakadályozandó, napokon keresztül küzdött a vízbetörés ellen. Súlyos tüdőgyulladást kapott, így gyógyulásáig újabb

kényszerpihenőre került. 1940. augusztus végén Gorlovkára, a Sztálin nevét viselő 8. aknára irányították. Ismét kérte párttagságának helyreállítását, de kérelmét elutasították.

Kényszerszolgálatára ítéelve

1941. június 22-én Hitler elindította hadosztályait a Szovjetunió ellen, amelynek célja – a Barbarossa-terv alapján – a szovjet-orosz állam megsemmisítése, a „keleti német élettér” kialakítása volt, egészen az Urál vonaláig. A hónap végére a német repülőgépek már Gorlovkát bombázták. A Kummer vezetése alatt álló műhely tábori konyhák gyártásába kezdett. 1941. szeptember elején Kummernek mint tartalékos századosnak¹³ kellett jelentkeznie a Gorlovkai Kiegészítő Parancsnokságon. A névsor felolvasása után – amelyek között Kummer visszaemlékezése szerint alig volt orosz hangzású – közel 1800 ember vagonírozott be az NKVD, hogy kelet felé indítsák őket. Átlépve a Volgát, összesen tíznapos, közel 3000 km-es utazást követően érkeztek meg a Közép-Ural ázsiai oldalán fekvő Turinszkba. Innen egy 6 km-es menet várt rájuk, ami a közeli jegenyeerdőbe vezetett. Itt az utasítás szerint kilencfős brigádokra osztva barakkokat kellett építeniük, mondván, „minél előbb elkészülnek, annál hamarabb lesz fejük felett tető”. Ezzel megindult az egyik legnagyobb hadifogoly és internált munkatáborrendszer kiépítése. Hamarosan Kummeréket a Tura felső folyásánál kiépített táborba vitték, ahol nekikezdték egy monumentális víztározó építésének előkészületeihez.¹⁴ Az első deportáltakat később egyre többen követték, köztük az 1941 második felétől elhurcolt volgai németek, de ideszállították a hadművelési területté vált börtönök lakóit, hiszen a szökés szinte lehetetlen volt.

Kummer a gátépítésről csak 1943 elején térhetett vissza többedmagával a központi táborba, mivel skorbutban megbetegedett. A láger kórházába került, majd munkaképtelenné nyilvánították, és útnak indítottak családjához. Időközben Kummer feleségét és két kislányát még „katonai szolgálatra vezénylése” után, 1941 végén evakuálták Gorlovkából arra hivatkozva, hogy a katonai szolgálatot teljesítők hozzátartozóit a németek „maradék nélkül kiirtják”. A család a Novoszibirszk melletti Csani közelében lévő termelőszövetkezetben talált magának lakhelyet és munkát, így Kummer Ferenc is itt találkozhatott velük újra két év munkaszolgálat után. A tábor embertelen körülményei annyira megviselték a szervezetét, hogy hamarosan ismét megbetegedett és kiütéses tifusszal kórházba került. Hét napig feküdt eszméletlenül, másfél hónapot töltött a kórházban, ahonnan kikerülve hosszú lábadozás következett. Gyógyulása után a helyi termelőszövetkezetbe került, ahol lakatosként alkalmazták.

1944-ben, miután a Donyec-medence felszabadult, megkezdték Kummer korábbi munkahelyének, a gorlovkai bányüzemnek a helyreállítását. Értesülvén erről, Kummer kérte azonnali áthelyezését. Az utazás a háborút követő kaotikus állapotok miatt hosszú és viszontagságos volt. Családjával több hónapon keresztül tette meg a közel 3500 km-es utat. Végül 1945. december 10-én jelentkezett a bánya Sztálin nevét viselő 8. számú üzemében, mint a bánya helyreállításának gépészeti felelőse. Feladata volt a háború alatt megrongálódott gépek javítása, újak beszerzése, a termelés mielőbbi beindítása. A bánya vezetésétől lakást kapott, és az üzem pártszervezetének közbenjárására a városi pártbizottság visszaállította tagságát. A bánya főként hadifoglyokat dolgoztatott, köztük sok magyart is.

Visszatérés Magyarországra

1948-ra a gorlovkai bánya helyreállítási munkái nagyjából befejeződtek. A városi pártbizottság ekkor felajánlotta számára, hogy költözzön vissza Magyarországra. Amint az később kiderült, Gerő Ernő kérte hazahozatalát, és személyesen Rákosi Mátyás közvetített az ügyében. Kummer 11 év és két hónap szovjet emigráció után tért vissza Magyarországra, 1948 közepén. Elsőként a Nehézipari Minisztérium alá tartozó Szénbányászati Ipari Igazgatóságon, majd a minisztérium bányászati főosztályán kezdett el dolgozni, mint a műszaki osztály vezetőhelyettese, az 1952-ben letartóztatott Vargha Béla bányamérnök beosztottjaként.

Kummerhez tartozott a borsodi szénmedence alberttelepi bányája, ahol az embertelen körülmények jócskán megnehezítették a fejtési munkálatokat, így az előírt keretszámok teljesítését. Az alberttelepi bányával 1952 elején ismerkedhetett meg a szélesebb közvélemény, amikor is az itt dolgozó Loy Árpád vájár nevével volt tele a hazai sajtó. 1951-ben az ő brigádja volt az első, amelyik frontfejtésre vállalkozott, jelentősen megkönnyítve ezzel a termelést. A hírekben nem említették meg Kummer szerepét, de önéletrajzából és a *Szabad Nép* egyik 1952. márciusi cikkéből kiderül, hogy fontos szerepe volt Loy sztahanovista „karrierjében”: „1949 őszén november 7. megünneplésére készülődtek az alberttelepi kommunisták, de nem lehet azt állítani, hogy a legjobb hangulatban. A virágzásnak indult ország egyre több szemet követelt, s ők nem tudtak eleget tenni ennek a jogos, sürgető követelésnek. A legöntudatosabb munkások egy Szovjetuniót járt mérnök tanácsai alapján elhatározták, hogy új, termelékenyebb módszerre térnek át: a frontfejtésre. A műszaki vezetők azonban hallani sem akartak róla. Kijelentették, hogy »lehetetlen egy olyan elmaradott bányában, mint Alberttelep, átültetni a szovjet módszereket«. Paprikás volt a hangulat. Érezni lehetett a feszültséget. »Valami lesz, mert a vájárok nem engednek.« Végre november 4-én éjjel átszakadt a gát. Andréi elvtárs csapata 3065 mázsa szemet termelt, csaknem háromszorosan túlteljesítette a régi normát. Mikor Loy elvtárs meghallotta ezt, olyan nyugtalan lett, mint az eleven tűz. Örült a diadalnak, de rögtön arra gondolt: »Lemaradtam! Nem hagyom magam!«”¹⁵

Amikor Kummer Alberttelepre került, kamrafejtéssel küszködtek a bányászok, embertelen erőfeszítéssel próbálva megfelelni a tervszámoknak. Ez ilyen körülmények között lehetetlen volt, ezért Kummer a Szovjetunióban szerzett tapasztalatait felhasználva tett javaslatokat a frontfejtés és a gépesítés bevezetésére.¹⁶ Ekkor vezették be – szintén a termelés meggyorsítása érdekében – a „melegcsákányváltást”, amikor is a műszakváltás nem a baliga-táblánál,¹⁷ hanem a munkaterületen történt.

Kummer három hónapja dolgozott Alberttelepen, amikor Budapestre rendelték. Vargha Béla itt közölte vele, hogy kinevezték az Országos Tervhivatal Bányászati Osztályának vezetőjévé, vagyis a régi harcostárs, Vas Zoltán elnöklete alatt működő hivatal beosztottja lett. Azonban Vas Zoltánt megelőzve, a pártvezetés 1951-ben a Mecseki Szénbányászati Tröszthez helyezte, s kinevezték a Komlói Szénbányák igazgatóhelyettesévé. Komló akkori igazgatója, Kubinyi István – a róla 1952-ben nyitott dosszié szerint – ekkor már az ÁVH látókörében volt, így Kummer kinevezése az igazgató leváltását készítette elő.¹⁸

Bányamérnökper, 1952–1954

Kubinyi 1952. júniusi elbocsátásával azonban mégsem Kummer került a vállalat élére, mivel ismét Budapestre hívták, és az 1950-ben alapított Bányászati Kutató Intézet Bányaművelési Osztályának helyettes vezetőjévé nevezték ki 1952. július 1-jével.¹⁹ Az Osztály élen ekkor az 1952. augusztus 6-án letartóztatott Krupár Géza állt. Kummer Ferenc önéletrajzának talán ez az egyik legfontosabb fejezete, hiszen részletesen beszámol az 1952 és 1954 között zajló ún. bányamérnökperről, amelynek megakadályozásáért rengeteget tett: „Igen nehéz évek következtek! A személyi kultusz és az üzemi szabotázsoktól való félelem irányító erőt képezett. Ekkor történet 12 bányamérnök letartóztatása, ellenük a vád szabotázs akció szervezése, ellenségeknek minősítették őket.”²⁰ Kummer jól ismerte az elhurcolt bányamérnököket és azokat is, akiknek döntő szerepe volt a letartóztatásukban. Minden információt, iratot igyekezett megszerezni ahhoz, hogy bizonyítsa ártatlanságukat és azt, hogy letartóztatásuk koholt vádakon alapuló hamis feljelentéssel történt: „A koncepciók szénbányászperben – és az önkény tobzódásának több más megnyilatkozásában is – elég szokatlan szerepet vállalt magára Kummer Ferenc kollégánk, a fogadatlan prókátorét. Nehéz és veszélyes volt ez a munkája, nem ok nélkül szitkozódott neve pusztá említésekor egykori névtelen előadóm. Borzasztó is lehetett, hogy az őrizetesek ügyvéddel nem tárgyalhattak, valaki mégis fellépett érdekükben, nem is akármilyen fórumokon” – írta visszaemlékezésében Dzsida László.

Kummer beadványokkal, levelekkel árasztotta el az illetékes szerveket, köztük Rákosi titkárságát. Többször megfenyegették, feltúrták lakását és irodáját, megfigyelték, azonban moszkovita múltja és szovjet állampolgársága²¹ védelmet biztosított számára. Bár a vizsgálatot nem sikerült leállítania, nyíltan vállalt szakmai érvei, kiállása komoly szerepet játszott abban, hogy az ügyet nem tudták az államvédelmi szervek a nyilvánosság teljes kizárásával lezárni, s a vizsgálat kifutása arra az időszakra tolódott ki, amikor az eredetileg tervezett szabotázsvádát bizonyítani hivatott forgatókönyvet már módosítani kényszerültek. Kummer többször hangsúlyozta a letartóztatott bányamérnökök szakmai kvalitásait: „Véleményem szerint a BKI [Bányászati Kutató Intézet] létszám kérdése megoldható, ha Vargha Béla és társai ügyét a lehető legrövidebb időn belül tárgyilagosan, elfogultság nélkül felülvizsgálják és felmentő ítélet esetén velük töltenék fel az intézet létszámát. Meggyőződésem, hogy ebben az esetben az intézet tudományos kutató munkája magas színvonalra emelkedne, egyúttal a magyar bányamérnököknél megszűnne a bizonytalanság lidércnyomása, ami viszont a kezdeményezési készség fellendüléséhez, vagyis a fásultság megszűnéséhez vezetne. Erre a magyar szénbányászatnak most, amikor az gyökeres fordulat előtt áll, különösen nagy szüksége van”²² – írta Kummer többek között Hidas István nehézipari miniszternek.

Levelet írt Gerő Ernőnek és Rákosi Mátyásnak is. „Kummer visszaemlékezése is – és az eddigi kutatás – teljes egészében fedi a letartóztatott bányamérnökök arra vonatkozó vallomását, mely szerint az ügy háttérében a Bányászati Kutató intézet vezetője, Ajtay Zoltán bányamérnök állt. Ajtay korábban a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Szénbányászati Főosztályának vezetője volt, felülről történő tudatos áskálódására Vargha Béla és társai többször utaltak kihallgatásaik során. Véleményük szerint Ajtay a letartóztatott szakembereket bűnbakként kínálta fel az ÁVH-nak. Ezzel egyúttal fedezni próbálta a

minisztérium politikailag megbízható, de hozzá nem értő felső vezetését, holott inkább e körben lehetett volna keresni a szénbányászatban halmozódó problémák felelőseit. Ajtay személyével kapcsolatban az is megfogalmazódott a vizsgálat során, hogy nem pusztán leplezni akarta saját embereinek felelősségét, de igen erőteljesen és határozottan lépett fel azok ellen, akik az általa vezetett főosztállyal szemben kritikát, ellenérveket fogalmaztak meg: „könyörtelen ledorongolás, az állásból való elmozdítás és sok esetben a letartóztatás is” követte a bírálatot. Kummer Hidas Istvánhoz írt levelében erre is utalt, mondván, a letartóztatások „a legtöbb esetben érzelmi alapon és nem objektív vádak alapján történtek”.²³ Kummer ebbéli véleményét később ketten is megerősítették, amelyről szintén az önéletírásban olvashatunk. Az 1952. augusztus 6-án letartóztatott Káposztás Pál bányamérnökkel nem sokkal annak halála előtt, 1957-ben beszélt: „Káposztás Pál halála előtt néhány nappal a lakására kérettem, részben azért, hogy újból köszönetét kifejezze, részben azért, hogy esküvel megerősítse állítását. Elmondta, hogy látta az eredeti feljelentést és rajta tévedhetetlenül felismerte az aláírást.” Hogy ez pontosan mit jelent, arra egy későbbi beszélgetés utalt. Kummer szintén ebben az időben találkozott a bányamérnökper során letartóztatott Dzsida Lászlóval is, aki – elmondása szerint – egy iratmásolatot mutatott neki, „amely a feljelentés szövegét, a gyanúsítottak névsorát tartalmazta”. Dzsida – aki 1981-ben bekövetkezett haláláig többször próbálkozott perújrafelvétellel – úgy informálta Kummert, hogy „az ötlet Ajtaytól származik, nyolc személy írta alá: elsőnek Vajk Artúr,²⁴ a volt intézetigazgató, utolsónak Martos (Mayer) Ferenc²⁵[... Kummer] az irattal Martoshoz futott: Hogy tehetél ilyet? Hogyan írhattad alá ezt a förmedvényt, amelyből egyetlen szó sem igaz és ezt tudtad?! Kényszerítettek – mondta egykedvűen. Ja, a bátorság nem mindenki erénye. – és ezzel magára hagyta a kérdezettet.”²⁶

Találkozás Hruscsovval

Kummert a forradalom kitörése egyedül érte, mert az '50-es évek elején felesége és kisebbik lánya – honvágyra hivatkozva – visszatelepült a Szovjetunióba. Mint V. kerületi lakos és ismert párttag a VIII. kerületi Balassa János Kórházban húzta meg magát, ahol Vas Zoltán első felesége, Vadas Sára volt az igazgató főorvos. Időközben elfogyott a kórház szene, Kummer azonban kiutalást szerzett 20 tonna szénre, amit Pusztavámról kellett elhozni pótkocsi teherautón. Visszatérése után a kórházban már nem maradhatott, hiszen időközben Vadas Sára is a Szovjetunióba menekült, így egykori munkatársnője családjánál talált menedéket Vácott.²⁷ Itt november 4-ig maradt, hogy aztán szovjet tankon utazva térhessen vissza Budapestre. Itt folytatta munkáját a Bányászati Kutató Intézetben, de immáron annak az Ajtay Zoltánnak az igazgatása alatt,²⁸ akinek felbujtó szerepét és emberi/szakmai hiányosságait igyekezett a pártvezetés számára bizonyítani a bányamérnökök perében.

Ebben az időszakban életének egyik meghatározó eseménye volt az egykori „harcostárssal”, Hruscsovval való találkozás. Kummer visszaemlékezésében ezt az időpontot 1957. január elejére teszi, amikor is háromnapos csúcsértekezletet tartottak Budapesten a kelet-európai kommunista vezetők.²⁹ Hruscsov az egyik fogadáson felismerte a bányászegyenruhát viselő Kummer Ferencet. A nevére nem emlékezett, de a Sztalinóban végzett közös munkára és Kummer egyetemre küldésére igen. Kummer egykori kollégája és barátja, Tasnádi Tamás okleveles bányamérnök ezt a találkozást Hruscsov második látogatására teszi, de feltehetőleg ugyanarról az alkalomról van szó: „Különleges élménye volt, hogy Hruscsov második

magyarországi látogatása során a Parlament előtti kordon első sorában állt, és amikor Hruscsov (akit Kádár János fogadott) kiszállt a kocsijából, akkor hangosan kiabálta a szovjet főtitkár keresztnévét, aki azt meghallotta és a hang irányába nézve megismerte régi kedves barátját. Azonnal odament és bevittette magával a fogadásra. Sőt, akkor az Intézetben egy gép (HKV-1000) fejlesztésén dolgozott, a pénz hiánya miatt akadozott a munka, de miután ezt a fogadáson Kádárnak elmondta, az Intézet részére ezen munkára azonnal 1,0 millió forintot utaltatott át.”³⁰

1962. márciusban a Magyar Tudományos Akadémián „Gépesített fejtési vándorbiztosítással végzett kísérletek” címen védte meg kandidátusi értekezését,³¹ amelyben többek között a korábban elítélt majd 1954-ben szabadult Vargha Béla bányamérnök volt a segítségére. Az értekezés témája már korábban bejegyzett találmánya, a magyar hidraulikus fejtési önjáró biztosítóberendezés, a – fentebb már említett – HKV-1000 volt.

Nyugdíjazás és visszatérés(ek)

Kummer Ferenc 1967-ben – több korábbi érdemérem mellett – megkapta a Szocialista Hazáért Érdemrendet, 1969-ben pedig a Munka Érdemrend arany fokozatát. Bár szakmai érdemeit és elvhűségét többször elismerték, családjá sok keserűséget okozott számára az évek során. Felesége többször magára hagyta, hogy visszatérjen szülőhazájába, s lányaival sem volt harmonikus a kapcsolata. Kummer Ferenc 1970. március 1-jével nyugdíjba vonult, azonban egy év múlva mindketten súlyosan megbetegedtek: felesége agyvérzés következtében félig lebénult, Kummert belső szervi panaszokkal kellett műteni. Amikor hazatérhettek a gyógykezelésekről, felesége többször kérte, hogy végleg térjenek vissza a Szovjetunióba, ahol lányaik éltek. Így Magyarországon mindenüket felszámolták, beszerezték a szükséges papírokat, és Kummer rendezte nyugdíjának átutalását is.

1972. júniusban érkeztek meg Izmailba (Izmajil), a viszontlátás első örömteli pillanatai azonban hamar elmúltak, amikor kiderült, hogy Kummer nem a magyarországi nyugdíját kapja meg, hanem – egy korábbi szovjet–magyar kormányközi megállapodásnak megfelelően – a helyi viszonyoknak megfelelően újrászámolt összeget. Végül magyarországi nyugdíjának az ötödét sem kapta meg, s ezzel sem családját, sem felesége további gyógykezelését nem tudta támogatni.³² A család helyzete egyre rosszabb lett, Kummer hiába próbált kedvezni lányainak és feleségének, a pénztelenség rányomta a bélyegét a mindennapokra.

Végső elkeseredésében 1974-ben egyedül tért vissza Magyarországra. Az MSZMP KB lakást nem, de egy férőhelyet biztosított számára a VI. kerületi Veterán Szociális Otthonban,³³ a Rózsa utcában. Innen havi átutalással támogatta a Szovjetunióban maradt feleségét, egészen 1978 áprilisában bekövetkezett haláláig.³⁴

Kummer a szovjet emigráció ideje alatt közvetlenül megtapasztalhatta a sztálini személyi kultusz és totalitárius diktatúra működését. Saját bőrén érezte, milyen drámai pillanat, amikor valakit indoklás nélkül félreállítanak, kizárnak a pártból. Tisztában volt azzal, hogy egyik percről a másikra bárki ellenségé válhat, hogy senki sem élhet biztonságban, bárki a börtönben vagy a bitófán végezhet. Hazatérése után, szembesülve 1950-től meginduló totális terrorral, Kummer tisztában volt azzal, hogy a kollégái/barátai ellen megindított

büntetőeljárások minden szakmai alapot nélkülöznek, a politikai vezetés csupán bűnbakokat keresett és talált a hibás, irreális gazdaságpolitika következményeinek igazolására.

Kummer Ferenc bányamérnökként hátrahagyott eredményei vitathatatlanok, életútjának egyik fontos fejezete az 1952 és 1954-ben zajlott bányamérnökperben betöltött szerepe volt. A megvádoltak/letartóztatottak és azok hozzátartozói számára kétségtelenül, hiszen az életüket köszönhették neki. Kummer az utolsó időkig tartotta a kapcsolatot velük, akik mindig a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak róla, barátként tekintettek rá. Hagyatéka jó barátjához, a perben elítélt Dzsida Lászlóhoz került, amelyet fia is megőrzött.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. O-dossziék

O-10130. „Rimások”

3.1.9. V-dossziék

V-103453. Kubinyi István

V-110208/8. Vargha Béla és társai

Visszaemlékezések

Dzsida László: *Egy koncepciós per néhány mozzanata.* (Dzsida László visszaemlékezése, kézirat)

Kummer Ferenc életrajza. (Kézirat, lejegyezte Dzsida László)

Periodikák

Magyar Tudomány, 1962. 6–7. sz. 447.

https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/AkademiaiErtesito_MATUD_1962/?query=kummer%20ferenc&pg=488&layout=s

Sajtó

Népszabadság, 1978. április 29.

Népszava, 1978. április 29.

Szabad Nép, 1952. március 23.

Hivatkozott irodalom

Cserényi-Zsitnyányi, 2013

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: *Kibányászott „lignitbűnök”. A Rákosi-korszak egy bányamérnök perének anatómiája.* Budapest, L’Harmattan – ÁBTL.

Dupka, 2012

Dupka György: „Hova tűnt a sok virág...” *Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941–1955) nyomában.* Ungvár–Budapest, Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet – Intermix Kiadó.

Erdélyi, 1924

Erdélyi Gyula: Lemberkovics Jenő. *Magyar Katonai Közlöny*, 12. évfolyam. 245–251.

Faller, 1997

dr. Faller Gusztáv et al.: *A magyar bányászat évezredes története.* I. kötet. Budapest, Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület.

Horn, 2014

Horn János: Több, mint könyvismertetés – Kibányászott „lignitbűnök”. *Bányamunkás*, 2. sz. 6.

¹ Kummer Ferenc a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, Magyarok a Szovjetunióban adatbázisában is szerepel, sőt, Horn János lentebb idézett tanulmánya is hivatkozik az ott fellelhető dokumentumokra (születési, házassági anyakönyv, munkahelyek, mérnöki oklevél), azonban megkeresésemre ezeket az iratokat nem tudták a rendelkezésemre bocsátani.

² Dzsida László bányamérnököt 1953. március 3-án tartóztatta le az ÁVH koholt vádak alapján. Az 1952-ben megindított ún. bányamérnökperben, a Budapesti Fővárosi Bíróság 1954. március 25-én két év börtönre ítélte. Dzsida László a későbbiekben kétszer perújítási kérelmet nyújtott be, amelyet mindkét esetben elutasított a Legfőbb Ügyészség. Végül ítéletét halála után a Fővárosi Bíróság semmisnek nyilvánította.

³ A Vas megyei Kámon akkor önálló település volt, mígnem 1950-ben Szombathelyhez csatolták.

⁴ A srappel olyan tűzérési lövedéktípus volt, amelyben a hosszúkás formájú löveget ólomgolyókkal töltötték meg. Ez az időzítővel ellátott szerkezet az ellenséges csapatok feje felett felrobbanva okozott halálos sérüléseket.

⁵ Lemberkovics Jenőt még aznap, a harcok alatt letartóztatták és a Vörös Őrség főkapitányságára szállították, ahol Weisz Fülöp agyonlőtte. Lásd Erdélyi, 1924.

⁶ Haubruich Józsefet később a népbiztosok perében halálra ítélték, azonban az 1921-es szovjet–magyar fogolycsere-egyezménynek köszönhetően 1922 februárjában a Szovjetunióba távozhatott.

⁷ 1921-es rigai szovjet–magyar fogolycsere-egyezmény értelmében az orosz és ukrán szovjetkormány hazaengedte a túszként visszatartott első világháborús magyar hadifogoly tiszteket, cserébe a Magyarországon rekedt orosz hadifogolyokért, valamint elítélt magyar kommunistákért.

⁸ A mennoniták a 18. században zajlott német betelepítési hullám során kerültek Ukrajna területére Poroszországból. Az elsősorban mezőgazdasággal foglalkozó közösségek korszerű mintatelepeket hoztak létre Ukrajnában, a Krímben, a Kaukázusban és Ny-Szibériában. Megtagadták a katonaságot, de az első világháború idején a férfiakat besorozták az orosz hadseregbe. 1918-ban a német hadsereg elfoglalta Ukrajna területét, utána azonban ukrán fegyveres bandák fosztogatták a településeket, majd szovjet uralom alá kerültek.

⁹ Donyeck (Donec) a Donyec-medence történelmi központja, Ukrajna egyik legnagyobb városa 1924-ben Sztálinról a Sztalino nevet kapta. A második világháborúban a németek 1941 októberében elfoglalták és lerombolták, majd 1943. szeptember 5-én került ismét szovjet kézre. Mai nevét 1961-ben kapta.

¹⁰ Kummer Ferencnek és feleségének később még két lánygyermek született, Ninel (1929) és Viktorina (1937).

¹¹ Ma Kadiivka, Ukrajna. Óriási lágerrendszer épült ki itt a negyvenes évek közepén, amelynek központja és vasúti csomópontja, kirakodó- és elosztóállomása volt a város.

¹² Ebben az időszakban, 1939 áprilisában vették őrizetbe az 1936 és 1939 között zajlott moszkvai perek végjátékaként a letartóztatásokban tevékeny szerepet játszó Nyikolaj Ivanovics Jezsovot, az NKVD kegyvesztett vezetőjét. Ennek a korábbi megbízható politikai és katonai elitet megtizedelő bizalmatlansági, tisztogatási hullámnak lehetett Kummer is az érintettje.

¹³ Kummert még 1933-ban Brjankából hívták be katonai szolgálatra. Luganszkban (Ukrajna), egy parancsnoki tanfolyam elvégzése és három hónapi tartalékos szolgálat után századparancsnoki rendfokozattal szerelt le, és tért vissza munkahelyére.

¹⁴ Az 1945 után odahurcolt magyar hadifoglyok visszaemlékezése egy „Balaton nagyságú” víztározóról tesz említést, amelyet a Tura folyóból alakítottak ki. Lásd Dupka, 2012: 88.

¹⁵ Loy Árpád élete. *Szabad Nép*, 1952. március 23. 7. A „Termelj ma többet, mint tegnap!” versenymozgalmához – amelynek lényege a műszak minden percének kihasználása volt – 1952-től több bánya is csatlakozott. Loy 1952-ben Kossuth-díjat kapott, 1953-ban pedig a Szocialista Munka Hőse aranycsillagát vehette át.

¹⁶ Kummert a „frontfejtés terén kifejtett munkájáért” 1950. februárban a Magyar Köztársaság Érdemrend arany fokozatával tüntették ki.

¹⁷ Leszálláskor a bányászok ún. baliga-táblára tették fel a kis alumíniumérmére vésett számukat, távozáskor pedig levették. Ha a műszak végén valaki lent maradt és menteni kellett, akkor azt érmeje jelezte a falon.

¹⁸ Kubinyi Istvánt 1952. július 15-én tartóztatta le az ÁVH az ún. szocdem-ügyek egyik epizódjaként. Ítélet nélkül, 1953. április 18-án engedte szabadon a Vizsgálati Osztály az ÁVH Szabotázselhárító Osztályával egyetértésben, feltehetőleg operatív megbízatással. A vizsgálati anyagban neve mellett rendszeresen felbukkan a „hálózati” kifejezés, valamint többször felmerül, hogy vallomásával óvatosan bánjanak, mert az nincs kellően dokumentálva. ÁBTL 3.1.9. V-103453. 159–160. Jelentés, 1953. április 24.

¹⁹ Horn, 2014.

²⁰ Erről bővebben lásd Cserényi-Zsitnyányi, 2013.

²¹ Kummer csak 1961-ben, az Elnöki Tanács 289/1961. sz. határozatával kapott visszahonosítást.

²² ÁBTL 3.1.9. V-110208/8. 233. Kummer Ferenc levele Hidas Istvánnak, 1953. december 27.

²³ Uo. Ajtay Zoltán szakmai kvalitásait és a szénbányászat területén elért eredményeit a tanulmány írója nem kívánja kétségbe vonni, de tény, hogy voltak olyan szakemberek, akik a szakmaiságon túllépve szolgáltak ki politikai érdekeket. Árnyaltabban fogalmazva, a szénbányászatban 1945 után bekövetkezett változások differenciálták a szakmát (is), hiszen az igazolások, gyakori áthelyezések sokakat érintett. A korábbi tisztségüket elvesztők mellett a régiek közül sokan vállaltak szerepet az újjáépítés időszakában, azonban a legtöbbjük kisebb-nagyobb mértékben csalódott. Másoknak azonban sikerült „beilleszkedniük”, sőt, akár a rendszer által megbecsültté válniuk, hogy később közülük is többen koholt vádak áldozataivá váljanak. Vagyis egyidejűleg érvényesült a végletes kiemelés és a végletes represszió. Lásd Faller et al., 1997.

²⁴ Vajk Artúr bányamérnök 1948-tól a Magyar Állami Szénbányák Rt. Szénminőségi Osztályát vezette, majd az 1949-ben alapított Bányászati Kutató Intézet első igazgatója lett. 1954-től a Bányászati Tervező Intézet Technológiai Osztályán dolgozott.

²⁵ Martos (Mayer) Ferenc bányamérnök 1948 januárjától a Magyar Állami Szénbányák (MÁSZ) Rt.-nél, majd a Nehézipari Minisztérium Szénbányászati Igazgatóságán dolgozott, 1949–1950 között pedig a Minisztérium műszaki fejlesztési osztályát vezette. 1951-től 1954-ig akadémiai aspirantúráját töltötte a Bányászati Kutató Intézetnél, majd 1955 februárjában kinevezték a bányaművelési osztály, 1964-ben pedig a bányászati főosztály vezetőjévé. 1966 augusztusától – Ajtay utódjaként – 1979-ig igazgatóként irányította a kutatóintézet munkáját.

²⁶ Az 1952 és 1954 között zajlott bányamérnökpert elindító feljelentés eddig nem került elő, azonban utalást erre vonatkozóan több, egymástól független iratban is olvashatunk. Így Vargha Béla és társai vizsgálati anyaga, valamint Kummer Ferenc önéletrajza mellett a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt.-ben dolgozókról nevét kapó „Rimások” c. operatív dossziében is. ÁBTL O-10130.

²⁷ Kummer életrajzában többször felmerül Tornáry Mária neve. Kezdetben, az 1950-es évek első felében a Bányászati Kutató Intézetben volt Kummer titkárnője, majd – Dzsida László kézirata szerint – élettársa is abban az időszakban, amikor felesége már hosszabb ideje a Szovjetunióban élt.

²⁸ Ajtay Zoltán 1955 nyarán lett a Bányászati Kutató Intézet igazgatója, s egészen 1966-ig állt az intézmény élén.

²⁹ 1957. január 1-je és 4-e között tanácskoztak Budapesten bolgár, csehszlovák, magyar, román és szovjet állami és pártvezetők. Az esemény fontos szerepet játszott a Kádár-kormányzat táboron belüli elfogadásában.

³⁰ Horn, 2014.

³¹ *Magyar Tudomány*, 1962. 6–7. sz. 447.

³² Kummer ezek után levélben Brezsnyevtől kért segítséget, így nyugdíját ugyan felemelték az ukrán polgári maximumra, azonban ez is jócskán elmaradt a korábbiaktól.

³³ Ma Vázsonyi Vilmos Idősek Otthona.

³⁴ Kummer Ferenc halála pár soros gyászírás volt csak a napilapokban. *Népszava*, 1978. április 29. 12.; *Népszabadság*, 1978. április 29. 8. A Farkasréti temetőben helyezték végső nyugalomra, temetésén Dzsida László és Vargha Béla özvegye is részt vett.